*ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694*

UDK: 37.013:355.23:614

**Raimov Sodiq Sobirovich**,
O‘zbekiston Milliy universiteti Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi katta o‘qituvchisi

# HARBIY TAYYORGARLIK O‘QUV BO‘LINMALARIDA REZERVDAGI VA ZAHIRADAGI OFITSERLARNING XAVFSIZLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada harbiy tayyorgarlik o‘quv bo‘linmalarida rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari nazariy va metodik jihatdan tahlil qilinadi. Xavfsizlik madaniyati ofitserning xavfsizlik talablarini bilishi, ularni kasbiy qadriyat sifatida qabul qilishi, xavf manbalarini aniqlashi, xavfni baholashi, xavfsiz qarorlar qabul qilishi va o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qila olishi bilan izohlanadi. Tadqiqotda xavfsizlik madaniyatining kognitiv, motivatsion-qadriyatli, amaliy-faoliyatli va refleksiv komponentlari yoritilgan. Shuningdek, xavfsizlikka yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish, xavfsizlik mazmunini harbiy fanlarga integratsiya qilish, muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, amaliy mashg‘ulotlarni takomillashtirish hamda individual yondashuvni ta’minlashning ahamiyati asoslangan. Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishning bosqichli pedagogik modeli va uni baholash mezonlari taklif etilgan.

**Kalit so‘zlar:** harbiy ta’lim, rezervdagi ofitser, zahiradagi ofitser, xavfsizlik madaniyati, pedagogik shart-sharoitlar, xavfsizlik kompetensiyasi, kasbiy tayyorgarlik, amaliy mashg‘ulot, refleksiya, xavfsiz ta’lim muhiti.

# ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ ОФИЦЕРОВ РЕЗЕРВА И ЗАПАСА В ВОЕННО-УЧЕБНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯХ

**Аннотация.** В статье рассматриваются теоретические и методические основы развития культуры безопасности офицеров резерва и запаса в военно-учебных подразделениях. Культура безопасности определяется как интегративное профессиональное качество, предполагающее знание требований безопасности, осознание их ценности, выявление источников опасности, оценку рисков, принятие безопасных решений и рефлексивный анализ собственной деятельности. Раскрываются когнитивный, мотивационно-ценностный, практико-деятельностный и рефлексивный компоненты культуры безопасности. Обосновывается необходимость создания образовательной среды, ориентированной на безопасность, интеграции соответствующего содержания в военные дисциплины, применения проблемного обучения и ситуационных упражнений, совершенствования практической подготовки и реализации индивидуального подхода. Предлагаются поэтапная педагогическая модель развития культуры безопасности и критерии оценки её сформированности.

**Ключевые слова:** военное образование, офицеры резерва, офицеры запаса, культура безопасности, педагогические условия, компетенции безопасности, профессиональная подготовка, практические занятия, рефлексия, безопасная образовательная среда.

# PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE SAFETY CULTURE OF RESERVE AND RETIRED OFFICERS IN MILITARY TRAINING UNITS

**Abstract.** This article examines the theoretical and methodological foundations for developing the safety culture of reserve and retired officers in military training units. Safety culture is defined as an integrated professional quality that encompasses knowledge of safety requirements, recognition of their professional value, hazard identification, risk assessment, safe decision-making, and reflective evaluation of one's own activities. The study identifies four components of safety culture: cognitive, motivational-value, practical-activity, and reflective. It substantiates the importance of creating a safety-oriented educational environment, integrating safety-related content into military disciplines, applying problem-based learning and situational exercises, improving practical training, and implementing an individualized approach. A staged pedagogical model and assessment criteria for developing safety culture are proposed.

**Keywords:** military education, reserve officers, officers in the reserve, safety culture, pedagogical conditions, safety competence, professional training, practical exercises, reflection, safety-oriented educational environment.

## KIRISH

Zamonaviy harbiy faoliyatning murakkablashuvi harbiy mutaxassislardan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda xavfsizlikka nisbatan ongli, mas’uliyatli va tizimli munosabatni ham talab etmoqda. Harbiy texnika va jihozlardan foydalanish, o‘quv mashg‘ulotlarini tashkil etish, jamoaviy faoliyatni muvofiqlashtirish hamda turli xavfli vaziyatlarda qaror qabul qilish jarayonlari xavfsizlik talablariga qat’iy rioya etishni taqozo qiladi. Shu bois harbiy ta’lim tizimida xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Xavfsizlik madaniyati faqat belgilangan qoidalarni bilish yoki yo‘riqnomalarni bajarish bilan cheklanmaydi. U shaxsning xavfsizlikka oid bilimlari, qadriyatlari, xulq-atvori, amaliy ko‘nikmalari va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini qamrab oladi. Xalqaro mehnat tashkiloti xavfsizlik va salomatlik madaniyatini xavfsiz muhitni ta’minlashga xizmat qiluvchi umumiy qadriyatlar, munosabatlar va amaliyotlar bilan bog‘laydi [1]. ISO 45001 xalqaro standarti esa xavflarni aniqlash, ularni boshqarish, xodimlarni jarayonlarga jalb etish va xavfsizlik natijalarini uzluksiz takomillashtirishga asoslangan tizimli yondashuvni ilgari suradi [2].

Harbiy tayyorgarlik o‘quv bo‘linmalarida tahsil olayotgan rezervdagi va zaxiradagi ofitserlarning tayyorgarligi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning yoshi, avvalgi kasbiy tajribasi, harbiy bilimlari va amaliy ko‘nikmalari bir-biridan farq qilishi mumkin. Shuning uchun ta’lim jarayonida umumiy talablarni o‘rgatish bilan birga, tinglovchilarning individual imkoniyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olish zarur.

Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda ta’lim mazmuni, pedagogning kasbiy mahorati, amaliy mashg‘ulotlarning tashkil etilishi va ta’lim muhitidagi

munosabatlar o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Xususan, tinglovchilarda xavfni oldindan ko‘ra bilish, vaziyatni to‘g‘ri baholash, xavfsiz qaror qabul qilish va o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his etish ko‘nikmalarini shakllantirish muhimdir.

Maqolaning maqsadi — harbiy tayyorgarlik o‘quv bo‘linmalarida rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, ularning mazmunini asoslash va ta’lim jarayonida qo‘llashga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu maqsadga erishish uchun xavfsizlik madaniyatining mazmunini aniqlashtirish, uning tarkibiy komponentlarini belgilash, samarali pedagogik shart-sharoitlarni tizimlashtirish, ta’lim metodlari va baholash mezonlarini asoslash vazifalari belgilandi.

## MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Xavfsizlik madaniyatining nazariy asoslari tashkiliy boshqaruv, inson omili, kasbiy faoliyat va xavflarni boshqarish bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilgan.

J. Reason xavfsizlikni ta’minlashda inson xatolari va tashkiliy kamchiliklarni tizimli o‘rganish zarurligini ta’kidlaydi. Uning yondashuviga ko‘ra, xavfsizlikni faqat alohida shaxsning mas’uliyati bilan izohlash yetarli emas; faoliyat amalga oshiriladigan tizim, boshqaruv tartiblari va xatolarning oldini olish mexanizmlari ham muhim ahamiyatga ega [3]. Ushbu qarash harbiy ta’limda xavfsizlik talablarini o‘quv jarayonining barcha tarkibiy qismlariga kiritish zarurligini ko‘rsatadi.

M. D. Cooper xavfsizlik madaniyatini shaxsning ichki munosabati, kuzatiladigan xulq-atvori va tashkiliy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir orqali tushuntiradi [4]. Bu yondashuv xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyat va ta’lim muhitiga ham e’tibor qaratish lozimligini asoslaydi.

F. W. Guldenmund xavfsizlik madaniyati ko‘p qirrali tushuncha ekanini, uni baholashda qadriyatlar, qarashlar, xulq-atvor va tashkilotdagi amaliyotlarni birgalikda tahlil qilish zarurligini ta’kidlaydi [5]. Mazkur fikr xavfsizlik madaniyatini alohida ko‘nikma sifatida emas, balki bir-biri bilan bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topgan kasbiy sifat sifatida o‘rganishga asos bo‘ladi.

S. Dekker xavfsizlikka yondashuvda inson xatti-harakatlarini faqat xato yoki qoidabuzarlik nuqtai nazaridan baholash bilan cheklanmasdan, faoliyat amalga oshirilayotgan sharoitlarni ham hisobga olish kerakligini qayd etadi [6]. Bu fikr harbiy tayyorgarlik jarayonida tinglovchilarning xatolarini tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash va takrorlanishining oldini olishga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvni qo‘llab-quvvatlaydi.

Xavfsizlik madaniyati va kasbiy tayyorgarlik o‘rtasidagi bog‘liqlik xavfsizlik ta’limining mazmuni, xavfsizlikka ongli munosabat va amaliy natijalarni birgalikda

ko‘rib chiqishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, harbiy tayyorgarlik jarayonida xavfsizlik qoidalarini o‘rgatishning o‘zi yetarli bo‘lmay, ularni turli vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llashga o‘rgatish ham muhim hisoblanadi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda tizimli yondashuv, shaxsiy mas’uliyat, amaliy faoliyat va tashkiliy muhitning ahamiyatini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning o‘ziga xos ta’lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda pedagogik shart-sharoitlarni yagona tizimda ifodalash zarurati mavjud. Mazkur maqola ushbu masalani nazariy-metodik jihatdan yoritishga qaratilgan.

## TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar tashkil etadi.

Tizimli yondashuv xavfsizlik madaniyatini bilim, qadriyat, amaliy ko‘nikma va refleksiyadan iborat o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar majmui sifatida o‘rganishga imkon beradi. Ushbu yondashuv asosida xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish ta’lim jarayonining alohida bosqichi emas, balki uzluksiz pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Kompetensiyaviy yondashuv tinglovchilarning xavfsizlikka oid bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llash, xavfni aniqlash, muqobil qarorlarni baholash va xavfsiz harakatlarni tanlash qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning individual tajribasi, tayyorgarlik darajasi, kasbiy ehtiyojlari va o‘zlashtirish imkoniyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar, vaziyatli topshiriqlar, guruhli muhokamalar va refleksiv tahlil orqali mustahkamlashni ko‘zda tutadi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish hamda nazariy xulosalar chiqarish usullaridan foydalanildi. Ushbu usullar asosida xavfsizlik madaniyatining tarkibiy komponentlari va uni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari tizimlashtirildi.

Maqola nazariy-metodik xususiyatga ega. Unda tajriba-sinov tadqiqotining statistik natijalari keltirilmagan. Taklif etilgan model va baholash mezonlari keyingi empirik tadqiqotlarda sinovdan o‘tkazilishi lozim bo‘lgan ilmiy-metodik takliflar sifatida qaraladi.

## NATIJALAR

Nazariy tahlil natijasida harbiy tayyorgarlik o‘quv bo‘linmalarida rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning xavfsizlik madaniyati integrativ kasbiy sifat sifatida talqin qilindi. U xavfsizlik talablarini bilish, ularning ahamiyatini anglash, amaliy

vaziyatlarda xavfsiz harakat qilish va o‘z faoliyatini tahlil etish qobiliyatlarini birlashtiradi.

Xavfsizlik madaniyatining quyidagi to‘rtta asosiy komponenti ajratildi.

Birinchidan, kognitiv komponent. Ushbu komponent xavfsizlik qoidalari, me’yorlari, xavf manbalari, xavflarni baholash tamoyillari va xavfsiz harakat algoritmlari haqidagi bilimlarni qamrab oladi. Tinglovchi nafaqat belgilangan talablarni bilishi, balki ularning nima sababdan zarurligini ham tushunishi kerak.

Ikkinchidan, motivatsion-qadriyatli komponent. Bu komponent xavfsizlikka mas’uliyatli munosabat, inson hayoti va sog‘lig‘ini qadrlash, belgilangan talablarga ongli ravishda rioya qilish va jamoa xavfsizligi uchun javobgarlikni his etish bilan tavsiflanadi.

Uchinchidan, amaliy-faoliyatli komponent. Mazkur komponent xavfli vaziyatlarni aniqlash, xavf darajasini baholash, tegishli tartib-qoidalarga muvofiq qaror qabul qilish va xavfsiz harakatlarni amalga oshirish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.

To‘rtinchidan, refleksiv komponent. Bu o‘z faoliyati, qabul qilingan qarorlar va yo‘l qo‘yilgan xatolarni tahlil qilish, kamchiliklarning sabablarini aniqlash hamda keyingi faoliyatni takomillashtirish qobiliyatidir.

Mazkur komponentlarni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar asosiy deb belgilandi.

Xavfsizlikka yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish. Xavfsizlik madaniyatini shakllantirish, avvalo, ta’lim muhitida xavfsizlikni ustuvor qadriyat sifatida qaror toptirishni talab qiladi. Bunda pedagog mashg‘ulotlarni belgilangan talablar asosida tashkil etishi, xavf manbalarini oldindan aniqlashi va tinglovchilarda xavfsizlikka doir masalalarni ochiq muhokama qilish ko‘nikmasini rivojlantirishi lozim.

Ta’lim muhitida xavfsizlik qoidalariga izchil rioya qilish, mas’uliyatli xulq-atvorni rag‘batlantirish va xatolar sabablarini tahlil qilish muhim o‘rin tutadi. Xavfsizlikka oid kamchiliklarni o‘z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish tinglovchilarda xavfsizlikka ongli munosabat shakllanishiga yordam beradi.

Xavfsizlik mazmunini harbiy fanlarga integratsiya qilish. Xavfsizlikni faqat alohida mavzu yoki bir martalik yo‘riqnoma doirasida o‘rgatish uning barqaror shakllanishi uchun yetarli emas. Shu sababli xavfsizlikka oid bilim va ko‘nikmalarni harbiy fanlarning mazmuniga izchil kiritish maqsadga muvofiq.

Nazariy mashg‘ulotlar, amaliy topshiriqlar va vaziyatli mashqlar davomida xavfni aniqlash, uni baholash, xavfsiz qaror qabul qilish hamda natijalarni tekshirishga alohida e’tibor berilishi kerak. Bunda tinglovchilar xavfsizlik talablarini turli o‘quv vaziyatlarida qo‘llashni o‘rganadilar.

Muammoli va vaziyatli ta’lim metodlaridan foydalanish. Muammoli ta’lim tinglovchilarning mustaqil fikrlashini, vaziyatni tahlil qilishini va asoslangan qaror qabul qilishini rivojlantiradi. Harbiy tayyorgarlik jarayonida xavfsizlikka doir

vaziyatlarni muhokama qilish orqali tinglovchilarning nazariy bilimlarini amaliy vazifalar bilan bog‘lash mumkin.

Masalan, o‘quv mashg‘uloti davomida texnik nosozlik belgilari aniqlangan vaziyat modellashtiriladi. Tinglovchilar xavf manbalarini belgilashlari, tegishli xavfsizlik talablarini aniqlashlari, zarur choralarni asoslashlari va qabul qilingan qarorning oqibatlarini baholashlari mumkin. Bunday topshiriqlar real xavf tug‘dirmaydigan, nazorat qilinadigan ta’lim sharoitida tashkil etilishi lozim.

Amaliy mashg‘ulotlar va treninglarni takomillashtirish. Xavfsizlikka oid bilimlar amaliy mashg‘ulotlar orqali mustahkamlanganda ularni real faoliyatda qo‘llash imkoniyati ortadi. Shu sababli vaziyatli mashqlar, keys-stadi, guruhli topshiriqlar, simulyatsiya, rolli o‘yinlar va amaliy treninglardan tizimli foydalanish tavsiya etiladi.

Mashg‘ulotlarda tinglovchilarning faqat yakuniy qarori emas, balki qaror qabul qilish jarayoni, xavfni aniqlash usuli va xavfsizlik talablariga rioya etishi ham baholanishi zarur. Bu yondashuv xatolarni aniqlash va amaliy ko‘nikmalarni takomillashtirish imkonini beradi.

Individual yondashuvni ta’minlash. Rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning kasbiy tajribasi, yoshi, bilim darajasi va amaliy ko‘nikmalari turlicha bo‘lishi mumkin. Shu bois ta’lim jarayonini tashkil etishda dastlabki tayyorgarlik darajasini aniqlash va individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

Tayyorgarlik darajasi yuqori bo‘lgan tinglovchilarga murakkabroq tahliliy vazifalar berish, qo‘shimcha yordamga muhtoj tinglovchilar bilan esa tushuntirish va amaliy mashqlarni ko‘proq tashkil etish mumkin. Bunday yondashuv ta’limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Refleksiv faoliyatni rivojlantirish. Refleksiya tinglovchilarga o‘z faoliyatini tahlil qilish, qabul qilingan qarorlarning to‘g‘riligini baholash va kelgusidagi harakatlarni takomillashtirish imkonini beradi. Shu maqsadda har bir amaliy mashg‘ulot yakunida bajarilgan vazifalar, yuzaga kelgan qiyinchiliklar va xavfsizlikka oid qarorlar muhokama qilinishi lozim.

Tinglovchilarga quyidagi savollar asosida o‘z faoliyatini baholash tavsiya etiladi: qanday xavf aniqlandi, xavf qanday baholandi, qaror qaysi talablarga asoslandi, qanday xatolar yuz berishi mumkin edi va kelgusida ularning oldini olish uchun nima qilish kerak?

Pedagogning shaxsiy namunasini kuchaytirish. Pedagogning xavfsizlik qoidalariga rioya qilishi, mashg‘ulotlarni puxta rejalashtirishi va tinglovchilarga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lishi tarbiyaviy ahamiyatga ega. Pedagogning shaxsiy namunasi xavfsizlik talablarini faqat nazariy qoida sifatida emas, balki kundalik kasbiy faoliyatning ajralmas qismi sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, pedagog tinglovchilarning xavfsizlikka oid savollarini e’tiborsiz qoldirmasligi, ularni mustaqil fikrlashga undashi va xavfsiz qarorlarni asoslashga o‘rgatishi zarur.

Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish modeli. Tahlil natijalariga ko‘ra, xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish jarayonini o‘zaro bog‘liq bosqichlar asosida tashkil etish taklif qilinadi.

Birinchi bosqich — diagnostika. Bunda tinglovchilarning xavfsizlikka oid boshlang‘ich bilimlari, munosabati va amaliy ko‘nikmalari aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich — motivatsiya va qadriyatlarni shakllantirish. Tinglovchilarda xavfsizlikning kasbiy faoliyatdagi o‘rni va shaxsiy mas’uliyatning ahamiyati anglatiladi.

Uchinchi bosqich — bilimlarni o‘zlashtirish. Xavfsizlik qoidalari, xavf manbalari, baholash mezonlari va tegishli harakat algoritmlari o‘rgatiladi.

To‘rtinchi bosqich — amaliy faoliyat. Tinglovchilar nazariy bilimlarini vaziyatli mashqlar va amaliy topshiriqlar orqali qo‘llaydilar.

Beshinchi bosqich — refleksiya va baholash. Qabul qilingan qarorlar, bajarilgan harakatlar va aniqlangan kamchiliklar tahlil qilinadi.

Oltinchi bosqich — korreksiya va takomillashtirish. Baholash natijalariga muvofiq qo‘shimcha mashg‘ulotlar tashkil etilib, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish choralari belgilanadi.

Mazkur model xavfsizlik madaniyatini uzluksiz rivojlantirishga, tinglovchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishga va o‘quv natijalarini muntazam takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xavfsizlik madaniyatini baholash mezonlari. Xavfsizlik madaniyatining shakllanganlik darajasini baholashda to‘rtta asosiy mezondan foydalanish tavsiya etiladi: bilimlarning to‘liqligi, xavfsizlikka qadriyatli munosabat, amaliy ko‘nikmalar va refleksiv qobiliyat.

Yuqori daraja tinglovchining xavfsizlik talablarini puxta bilishi, xavflarni mustaqil aniqlashi, vaziyatni asosli baholashi va xavfsiz qarorlar qabul qilishi bilan tavsiflanadi. U o‘z harakatlarini tahlil qiladi va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga intiladi.

O‘rta daraja xavfsizlik talablarini asosan bilish, standart vaziyatlarda ularga rioya qilish va murakkabroq vaziyatlarda qo‘shimcha ko‘rsatmalarga ehtiyoj sezish bilan ifodalanadi.

Past daraja xavfsizlikka oid bilimlarning yetarli emasligi, xavfni aniqlash va baholashda qiyinchiliklar, shuningdek, amaliy faoliyatda tashqi nazoratga yuqori darajada ehtiyoj sezilishi bilan tavsiflanadi.

Mazkur mezonlar pedagogik diagnostika, amaliy topshiriqlarni kuzatish, suhbat va test natijalari asosida qo‘llanishi mumkin. Ularni amaliyotga tatbiq etishdan oldin diagnostik vositalarning ishonchliligi va baholashning izchilligi tekshirilishi zarur.

## MUHOKAMA

Tadqiqotning nazariy natijalari xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish faqat xavfsizlik qoidalarini o‘rgatish bilan cheklanmasligi kerakligini ko‘rsatadi. Xavfsizlikka oid bilimlar kasbiy qadriyatlar, amaliy ko‘nikmalar va refleksiv faoliyat bilan uyg‘unlashgandagina tinglovchilarning kundalik faoliyatida barqaror namoyon bo‘lishi mumkin.

J. Reasonning tizimli xavfsizlik yondashuvi xavf va xatolarni tahlil qilishda shaxsning harakatlari bilan bir qatorda tashkiliy sharoitlarni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi [3]. M. D. Cooperning modeli esa shaxsiy munosabat, amaliy xulq-atvor va ta’lim muhitini o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqishga imkon beradi [4]. Ushbu nazariy qarashlar harbiy tayyorgarlik jarayonida xavfsizlik madaniyatini kompleks ravishda rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Rezervdagi va zahiradagi ofitserlarni tayyorlashda amaliy vaziyatlarga alohida e’tibor berish lozim. Chunki xavfsizlik talablarini nazariy jihatdan bilish har doim ham ularni murakkab vaziyatda to‘g‘ri qo‘llashni kafolatlamaydi. Shu sababli tinglovchilarga xavfni aniqlash, qarorlarni taqqoslash va ularning oqibatlarini baholash imkonini beruvchi mashg‘ulotlar tashkil etilishi zarur.

Shuningdek, xavfsizlik madaniyatining rivojlanishi pedagogning kasbiy tayyorgarligi va ta’lim muhitidagi munosabatlarga ham bog‘liq. Tinglovchilar xavfsizlikka oid muammolarni erkin muhokama qila oladigan, xatolar sabablarini aniqlash va ulardan saboq olishga yo‘naltirilgan muhitda o‘z bilimlarini chuqurroq o‘zlashtirishlari mumkin.

Taklif etilgan pedagogik shart-sharoitlar o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanganda ta’lim jarayonining izchilligini ta’minlaydi. Biroq ularning samaradorligi haqidagi qat’iy xulosalar amaliy tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi lozim. Buning uchun dastlabki va yakuniy diagnostika natijalarini taqqoslash, baholash mezonlarini aniqlashtirish hamda o‘quv metodlarining ta’sirini ilmiy asosda o‘rganish talab etiladi.

## XULOSA

O‘tkazilgan nazariy-metodik tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelindi.

Birinchidan, rezervdagi va zahiradagi ofitserlarning xavfsizlik madaniyati xavfsizlik talablarini bilish, ularga mas’uliyat bilan munosabatda bo‘lish, xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish va o‘z faoliyatini tahlil etish qobiliyatlarini birlashtiruvchi integrativ kasbiy sifat hisoblanadi.

Ikkinchidan, xavfsizlik madaniyatining kognitiv, motivatsion-qadriyatli, amaliy-faoliyatli va refleksiv komponentlari uning mazmunini tizimli ravishda o‘rganish va rivojlantirish imkonini beradi.

Uchinchidan, xavfsizlik madaniyatini samarali rivojlantirish uchun xavfsizlikka yo‘naltirilgan ta’lim muhitini yaratish, xavfsizlik mazmunini harbiy fanlarga integratsiya qilish, muammoli va vaziyatli ta’lim metodlaridan foydalanish,

amaliy mashg‘ulotlarni takomillashtirish, individual yondashuvni ta’minlash hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish zarur.

To‘rtinchidan, xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish jarayoni diagnostika, motivatsiya, bilimlarni o‘zlashtirish, amaliy faoliyat, refleksiya, baholash va korreksiya bosqichlarini qamrab olishi maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, xavfsizlik madaniyatini baholashda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalar, qadriyatli munosabat va refleksiv qobiliyatlarni ham hisobga olish lozim.

Amaliy tavsiya sifatida harbiy tayyorgarlik o‘quv bo‘linmalarida xavfsizlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar majmuasini ishlab chiqish, pedagoglar uchun metodik tavsiyalar tayyorlash va taklif etilgan modelni tajribasinovdan o‘tkazish maqsadga muvofiq. Bu ishlar xavfsizlik talablariga ongli rioya qilish, kasbiy mas’uliyatni oshirish va harbiy ta’lim jarayonini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

## Foydalanilgan adabiyotlar:

1. International Labour Organization. Enhancing Social Dialogue Towards a Culture of Safety and Health: What Have We Learned from the COVID-19 Crisis? Geneva: ILO, 2022.

2. International Organization for Standardization. ISO 45001:2018. Occupational Health and Safety Management Systems — Requirements with Guidance for Use. Geneva: ISO, 2018.

3. Reason, J. Managing the Risks of Organizational Accidents. Aldershot: Ashgate, 1997.

4. Cooper, M. D. Towards a model of safety culture // Safety Science. 2000. Vol. 36, No. 2. P. 111–136. https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00035-7

5. Guldenmund, F. W. The nature of safety culture: A review of theory and research // Safety Science. 2000. Vol. 34, Issues 1–3. P. 215–257. https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00014-X

6. Dekker, S. Safety Differently: Human Factors for a New Era. Boca Raton: CRC Press, 2015.

7. Flin, R., Mearns, K., O’Connor, P., Bryden, R. Measuring safety climate: Identifying the common features // Safety Science. 2000. Vol. 34, Issues 1–3. P. 177–192. https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00012-6

8. Bespalko, V. P. Slagaemye pedagogicheskoy tekhnologii. Moskva: Pedagogika, 1989.

9. Slastenin, V. A., Isaev, I. F., Shiyanov, Ye. N. Pedagogika. Moskva: Akademiya, 2013.

10. Azizxodjaeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya, 2006.

11. International Labour Organization. A Safe and Healthy Working Environment Is a Fundamental Principle and Right at Work. Geneva: ILO, 2022.

12. International Organization for Standardization. ISO 31000:2018. Risk Management — Guidelines. Geneva: ISO, 2018.

13. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.